

Ženske v znanosti, ženske za znanost

Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb

Mirjana Ule, Renata Šribar in Andreja Umek Venturini (ur.)

Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja

Urednica zbirke: Mirjana Ule

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

in Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS

Ljubljana, 2013

Copyright © copyright po delih in v celoti avtorice in avtor 2013.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: Aleksandra Kanjuo Mrčela in Friderik Klampfer

Jezikovni pregled: Nataša Gliha Komac

Likovna zasnova: Eva Ferk

Prelom in izdelava e-knjige: Beton & Vrbinc Co.

Naklada: 200 izvodov

E dostop: <http://knjigarna.fdv.si/>

Izid monografije je finančno omogočilo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

001-055.2(082)

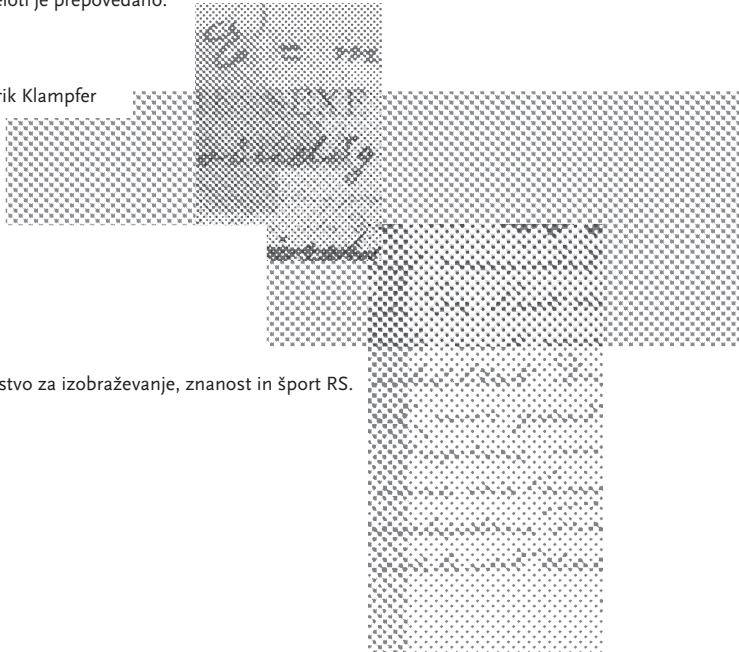
ŽENSKE v znanosti, ženske za znanost : znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb / Mirjana Ule, Renata Šribar in Andreja Umek Venturini (ur.). - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV; Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS, 2013

ISBN 978-961-235-654-5

ISBN 978-961-235-655-2 (ePub)

r. Ule, Mirjana

269872640

Ženske v znanosti, ženske za znanost

Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji
in dejavniki sprememb

Urednice

MIRJANA ULE

RENATA ŠRIBAR

ANDREJA UMEK VENTURINI

Ljubljana 2013

I. Uvodoma

- 10 **Zakaj Komisija za ženske v znanosti in čemu ta monografija**
Mirjana Ule
- 15 **Ciljno usmerjene politike za ženske in znanost v Sloveniji in Evropi**
Andreja Umek Venturini
- 26 **Kako mislimo znanost, kako znanstvena politika misli nas**
Renata Šribar

II. Odnosi vednosti in znanosti

- 32 **Kvalitativni in kvantitativni kazalci spolnih in drugih razmerij neenakosti v znanosti**
Mirjana Ule
- 51 **Konceptualno sodelovanje med ženskami: »mejnost« in »feministična presežna subjektivacija«**
Renata Šribar
- 65 **Epistemološki (in metodološki) vidiki spolne perspektive v znanosti**
Valerija Vendramin
- 77 **Izmerjene ovire na karierni poti raziskovalk v naravoslovju in tehniki**
Maja Remškar

III. Od sistemske ravni do osebne zgodbe

- 94 **Kritika neoliberalne znanstvene odličnosti**
Lev Kreft in Mirjana Ule
- 112 **Kariere žensk v številkah in biografijah**
Urška Arsenjuk, Polona Novak in Mojca Urek

IV. Stična področja

- 148 **Jezik kot razmerje ospoljene oblasti**
Renata Šribar
- 162 **Govor in glas: pripoznani metafori moči**
Nadja Furlan Štante

5

V. Priloge

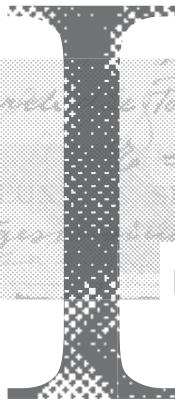
- 172 **Glosar pogostih izrazov s področja enakosti spolov in feministične teorije**
Renata Šribar
- 187 **»MANIFEST« Komisije za ženske v znanosti**
- 191 **Pregled dela komisije 2010–2014**
- 197 **Življenjepisi avtoric in avtorja**
- 202 **Indeks**

KAZALO PREGLEDNIC IN GRAFOV

- 36 Preglednica 1: Delež doktorantk v znanstvenih disciplinah v EU in Sloveniji leta 2010
- 36 Preglednica 2: Delež moških in žensk v tipičnih akademskih karierah v EU v letih 2002 in 2010
- 39 Graf 1: Koliko let po doktoratu ste dobili ...
- 41 Preglednica 3: Kdo pretežno opravlja gospodinjska dela v vašem gospodinjstvu?
- 42 Preglednica 4: Ali po vašem mnenju v slovenski znanosti prihaja do diskriminacije in zakaj?
- 43 Preglednica 5: Kje po vašem mnenju prihaja do diskriminacije?
- 44 Preglednica 6: Kako se je ta diskriminacija kazala?
- 81 Preglednica 7: Podatki o anketirankah in anketirancih, ki jim je bila poslana Anketa o diskriminaciji v znanosti na javno dostopne elektronske naslove, in o tistih, ki so na anketo odgovorili in delajo na področju naravoslovja in tehnike
- 87 Preglednica 8: Najpogostejši vzroki diskriminacije, kot so jo navedle anketiranke in anketiranci
- 89 Preglednica 9: Demografski podatki o anketirankah in anketirancih s področja naravoslovja in tehnike

- 102 Graf 2: Odločitev za znanstvenoraziskovalno delo je posledica:
- 103 Graf 3: Koliko let po doktoratu ste bili prvič izbrani ...?
- 114 Graf 4: Delež doktoric in doktorjev znanosti po spolu in posameznih letih, Slovenija
- 115 Graf 5: Število doktoric in doktorjev znanosti po starostnih skupinah in spolu leta 2009, Slovenija
- 119 Graf 6: Število doktoric in doktorjev znanosti po področjih znanosti doktoriranja in spolu, 2009, Slovenija
- 120 Graf 7: Delež diplomantk doktorskega študija po področju izobraževanja, Slovenija
- 121 Graf 8: Število doktoric in doktorjev znanosti po sektorjih zaposlitve in spolu, 2009, Slovenija
- 122 Graf 9: Delež visokošolskih učiteljev po spolu v študijskem letu 2009/10, Slovenija
- 129 Graf 10: Bruto plače z dodatki po spolu in raziskovalnem nazivu
- 131 Graf 11: Funkcijski dodatki in stimulacija za znanstvene svetnice in svetnike
- 132 Graf 12: Stimulacija za znanstvene svetnice in svetnike
- 132 Graf 13: Funkcijski dodatki in stimulacija za višje znanstvene sodelavce in sodelavke
- 133 Graf 14: Stimulacija za višje znanstvene sodelavce in sodelavke
- 134 Graf 15: Funkcijski dodatki in stimulacija za znanstvene sodelavce in sodelavke
- 135 Graf 16: Stimulacija za znanstvene sodelavce in sodelavke
- 136 Graf 17: Za koliko se bruto plače (z in brez dodatkov) moških razlikujejo od plač žensk
- 138 Preglednica 10: Podeljene državne nagrade in priznanja po spolu in letih
- 140 Preglednica 11: Podeljene državne nagrade in priznanja po spolu in raziskovalnih področjih
- 142 Preglednica 12: Spolna sestava Upravnega odbora ARRS, Znanstvenega sveta ARRS in znanstvenoraziskovalnih svetov ved

Handwritten text and formulas, including $E = mc^2$ and $3 \cdot 10^{16}$.

Uvodoma

ZAKAJ KOMISIJA ZA ŽENSKÉ V ZNANOSTI IN ČEMU TA MONOGRAFIJA

MIRJANA ULE

10

Zakaj obstajajo tako očitne razlike med ženskami in moškimi, ki delujejo v znanosti, je vprašanje, ki je v ospredje stopilo v zadnjem desetletju. Spodbudila ga je vrsta raziskav, ki so ugotovile, da obstaja niz odkritih in prikritih oblik diskriminacije v znanosti po spolu, zaradi česar se izgubljajo intelektualni potenciali žensk, kar pomeni izgubo za znanost in za družbo kot celoto. V zadnjih dveh desetletjih se je zgodil množičen vstop žensk v visoko izobraževanje. Če merimo enakost spolov po tem, koliko žensk je vključenih v izobraževanje v visokem šolstvu in koliko jih diplomira, je primerjava po spolu ugodna. Podatki o vključenosti študentk v študij bi nas lahko zavedli, da bi sklepali, kako imajo ženske v znanstvenem svetu enake možnosti kot moški. A takoj, ko gremo po hierarhični lestvici v znanosti navzgor, je žensk manj. Podatki, ki se dotikajo kariernih poti v znanosti, so zanimivi. Na prvi pogled po spolu ni razlik – ženske hitro vstopajo v raziskovalno delo, se udeležujejo konferenc, predavajo kmalu po doktoratu. Ustavi se pri bolj prestižnih rečeh, pri tem, kdo dobi projekte, kdo ima administrativno pomoč pri znanstvenoraziskovalnem delu, kdo dobi nagrade in priznanja za svoje znanstveno delo, kdo odloča o kriterijih znanstvenega dela. Natančnejše analize kažejo, kako se problem enakih možnosti premesti na druge ravni.

Zanimivo je, da se akademska sfera polni z ženskami, tako s študentkami kot z akademskim osebjem v tistem trenutku, ko izgublja – ko se je pustila disciplinirati s pomočjo neoliberalnega diskurza, s pomočjo pojmov, kot so konkurenčnost, tekmovalnost, učinkovitost, uporabnost itd. Ko je postala množična in podrejena tem neoliberalnim zahtevam, je izgubila poseben prostor ustvarjalnosti, posvečenosti, prestiža. Zanimivo je, da so moški to ugotovili prej kot ženske. Raziskava *Razlike v delovnih pogojih na univerzi in akademski sferi*, ki smo jo opravile v aktualnem mandatu Komisije za ženske v znanosti, kaže, da se razlike med spoloma v znanosti pojavljajo tam, kjer so prostori prestiža in časti. Ženske v akademskih poklicih so predavateljice, ki se veliko ukvarjajo s študentkami in študenti. Če dobijo funkcije,

dobijo tiste, ki so slabše plačane in niso tako prestižne: so prodekanje za študijske zadeve, moški so dekani, rektorji in so seveda tam, kjer se odloča o denarju, o delovnih mestih, o kadrovanju, o raziskovalnih usmeritvah. Ko akademska sfera preneha biti posvečen prostor raziskovanja, znanja, vednosti, postaja manj privlačna za tiste, ki imajo več možnosti.

Pri mladih, kjer je žensk vedno več, je problem, kdaj po doktoratu je možno priti do projekta, ki ga same oz. sami vodijo. V najbolj ustvarjalnih letih po doktoratu, nabiti z energijo in željo, da nadaljujejo, mladi delajo še desetletje pod vodstvom nekoga drugega. Če je včasih veljalo, da je doktorat licenca za samostojno opravljanje raziskovalnega dela, danes to ne drži več. Mladi ne morejo voditi skupin, ženske po začetkih karierni poti pa jih lahko zelo redko. Ti dve diskriminaciji, vzeti skupaj, bi se lahko razgradili s konkretnimi ukrepi. Ne zadevajo le politične korektnosti in enakih možnosti, ampak ogrožajo znanost, ki jo trenutno vodijo ljudje v najmanj kreativnih letih.

Kako se boriti proti uveljavljenim stereotipom o spolih? Načinov je več. Eno je teoretska refleksija in iskanje možnosti odstopanja od stereotipov v teorijah. Drugi odgovor je metodološki: iskati druge metode za interpretacijo spola. Precej drugače se je boriti proti predsodkom v znanosti kot v politiki, ekonomiji, zaposlovanju. V znanosti naletimo na prepričanje, da ne gre za predsodke, ampak za znanstvene teorije, ki jih je razvila znanost in ki vzpostavljajo razliko in diskriminacijo ter s tem omogočajo določen tip vladavine. Znanost je bila vodilna sila pri diskriminatornem spolnem razlikovanju in pri socialnih vlogah, kar je prisotno še danes. Znanost je tudi visoko hierarhična struktura, naj gre za univerze ali za inštitute. Takšni sistemi vzpostavljajo podrejen položaj žensk.

Pravzaprav je bila potrebna cela druga polovica dvajsetega stoletja, da je vprašanje spolne neenakosti postalo priznано kot družbeno pomembno in enakovredno drugim perečim problemom v razvoju znanosti v Evropi in v Sloveniji. Proti koncu dvajsetega stoletja je dobilo svoje mesto v ključnih razvojnih dokumentih EU, s katerimi naj bi se oblikovala in utrjevala politika enakih možnosti. Leta 1995 sta bili namreč v Evropsko unijo vključeni Švedska in Finska, ki sta imeli veliko izkušenj z uresničevanjem načela enakih možnosti, zato sta precej vplivali na preusmeritev politike EU. Novembra 1999 je Evropska komisija v Helsinkih ustanovila posebno skupino za ženske in znanost, v kateri ima že od začetka svoje mesto tudi Slovenija.

Leta 2001 je po zgledu Helsinške skupine sledila ustanovitev Komisije za uveljavitev vloge žensk v znanosti kot ekspertnega telesa ministrstva, pristojnega za znanost v Sloveniji. Komisiji sta izmenično predsedovali dr. Tamara Lah Turnšek in dr. Maca Jogan. Po izteku preteklega mandata te komisije je Ministrstvo za visoko

šolstvo, znanost in tehnologijo januarja 2010 tretjič obnovilo mandat Komisije za ženske v znanosti, ki ji zdaj predsedujem.

V tretjem mandatu smo se v komisiji lotile, lotili strukturnih sprememb. V skladu s tem je aktualna Komisija za ženske v znanosti v svojem obdobju v program zapisala prizadevanje za spremljanje in analiziranje podatkov o položaju žensk v znanosti v Sloveniji tako s sistematičnim naborom statističnih kazalnikov o kariernih poteh znanstvenikov in znanstvenic kot z analizo delovnih pogojev in razlik v plačah ter nagradah znanstvenikom in znanstvenicam.

Komisija je veliko svojega časa posvetila vprašanjem rabe jezika iz spolne perspektive in promociji večje doslednosti pri uporabi ženskih jezikovnih oblik v slovenščini. V tem okviru je pripravila dokument z naslovom *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*, kjer so med drugim predlogi za spolno nediskriminatorno (neseksistično) rabo samostalnikov, ki označujejo osebe, in predlogi za stavčno sintakso, s katero se izognemo spolno diskriminatorni rabi jezika.

12

Najodmevnejša aktivnost komisije je bilo vsakoletno obeleževanje mednarodnega dneva žensk s tematsko konferenco v različnih slovenskih univerzitetnih središčih. Namen konferenc, ki smo jih organizirale, organizirali v aktualnem mandatu Komisije za ženske v znanosti, je bil spodbuditi interdisciplinarno razpravo o smernicah in strategijah delovanja na področju tako starih kot novih oblik neenakosti spolov na področju znanosti.

Prva konferenca z naslovom *Odnosi vednosti: feminizmi, znanost, znanstvenice*, ki ga je organizirala Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo v sodelovanju s Fakulteto za družbene vede Univerze v Ljubljani, se je udeležilo več kot 100 znanstvenic in znanstvenikov, pretežno z Univerze v Ljubljani, javnih raziskovalnih zavodov in inštitutov. Splošni cilj prve konference je bil destigmatizacija feminizmov in uveljavljanje študij spolov in feministične epistemologije v znanosti. Izostalo ni niti preizpraševanje družbenih pogojev raziskovalnega dela znanstvenic, ne glede na to, znotraj katerih ved delujejo. Osrednje teze in predpostavke, ki smo jih posebej tematizirale na posvetu, so ugotovitve kritične (feministične) teorije, da osrednji problemi in koncepti znanosti niso več vezani izključno na znanstveno iskanje usmeritev v razumevanju in s tem tudi oblikovanju sveta, ampak se vedno bolj uveljavljajo promocijski koncepti znanosti, kot so učinkovitost, koristnost, uporabnost rezultatov, komodifikacija dosežkov, trženje – posebej avtorskih pravic in intelektualne lastnine. V tem kontekstu smo se spraševali, kaj posebnega lahko feministična kritika teh konceptov prispeva k širšemu znanstvenemu preizpraševanju te usmeritve.

Druga konferenca z naslovom *Neenakosti v znanosti: spolni, etnični in državljanski vidiki* je potekala 7. marca 2012 v soorganizaciji Univerze na Primorskem na Fakulteti za humanistične študije Koper. Ker je za Univerzo na Primorskem značilna dimenzija medkulturnosti, je bil na konferenci poudarek na medkulturni dimenziji neenakosti spolov in spolne diskriminacije na področju zanosti. Na drugi konferenci smo iskale odgovore na vprašanja, kako se soočiti s starimi in novimi oblikami neenakosti spolov v znanosti ter kako učinkovito udejanjati politične predloge v praksi. Akademsko diskusijo smo vsebinsko nadgradile s tematizacijo različnih pristopov h kritiki neoliberalizma s spolne perspektive. Pri tem smo preizpraševale nekatere temeljne pojme, ki jih je sodobno idejno ozadje globaliziranega in hkrati lokaliziranega kapitalizma uveljavilo ali zgolj prevzelo: trg, fleksibilnost dela, multikulturnost, vključevanje, opolnomočenje itn. Hkrati s kritiko smo analizirale obstoječe rešitve, ki so se spočele v znanosti, in jih promovira tudi feministična perspektiva: UTD, mikroekonomski sistemi, trajnostni razvoj z vidika lokalnega okolja, (feministična) etika.

Naslov (in osrednja tema) tretje konference, ki je potekala 7. marca 2013 na Univerzi v Mariboru, je bil *Prikrite oblike diskriminacije žensk v znanosti*. Posebna pozornost te konference je veljala premisleku, kako finančna in gospodarska kriza, še zlasti pa nesorazmerni varčevalni ukrepi na področju visokega šolstva in raziskovalne dejavnosti ogrožajo ženske, ki so v akademski in raziskovalni sferi v nesorazmerno velikem deležu zaposlene v prekarnih poklicih. Na mariborskem posvetu sta bili v ospredju dve specifični temi: vloga jezika v spolni diskriminaciji ter vloga in domet etike (etičnih kodeksov, komisij) in neformalnih predpisov pri preprečevanju spolne diskriminacije v znanosti.

Na tretji konferenci smo izhajale iz ugotovitev, da sta tako teoretska in znanstvenoraziskovalna obravnava kot družbeni aktivizem poleg spola vključila tudi druge vire diskriminacij: ekonomski položaj, etnično pripadnost, spolno usmerjenost ipd. Tako je iskanje odgovorov na vprašanje, zakaj je diskriminacija žensk in njihova umestitev na položaj drugega spola tako konstitutivna za družbo, politiko in znanost, postalo paradigmatško, pomembno tudi za druga znanstvena raziskovanja diskriminatornih družbenih odnosov. Raziskovanju predsodkov in stereotipov, ki so podloženi z nekaterimi znanstvenimi utemeljitvami manjvrednosti žensk, se je že pred leti pridružilo intersekcijsko raziskovanje. To tematizira združevanje in prepletanje virov diskriminacij. Za sodobni feministični prijem v znanosti in teoriji je torej značilno, da se zahteve po enakih možnostih izrazijo kot kritika temeljne drže znanosti: univerzalnost konceptov onkraj vsake družbeno-kulturne umeščenosti znanja in vednosti; nevtralnost in objektivnost znanosti, skratka vse, kar sodi pod reklo *sine ira et studio* (po domače *brez čustev in teženj* – kar naj bi bilo »slučajno« prav tisto, česar ženski spol ne zmore – ne zmorejo pa ga tudi ostali

drugi, odstopajoči od vladajoče norme). Poleg konkretnih predlogov in ukrepov se zdi pomembno poudariti, da teoretsko delo vidimo že kot ukrepanje, ker z njim naslavljamo hegemonne teorije. Posvet je bil zastavljen tako, da gre teoretski uvid z roko v roko s premislekom o položaju žensk v znanstvenih ustanovah

Pomemben rezultat konferenc je tudi *Manifest*, katerega temelje smo postavile na konferenci v Ljubljani leta 2011, dokončno sprejele in potrdile pa na Mariborskem posvetu 2013. Manifest v celoti predstavljamo v monografiji.

CILJNO USMERJENE POLITIKE ZA ŽENSKÉ IN ZNANOST V SLOVENIJI IN EVROPI

ANDREJA UMEK VENTURINI

V devetdesetih letih 20. stoletja se je v Evropi povečevalo zanimanje za položaj žensk v znanosti, zlasti za njihovo spolno neuravnoteženo udeležbo v akademskih in znanstvenih karierah. Medtem ko se je dostop do znanosti v šolah in univerzah izboljšal tako za ženske kot za moške, pa ne moremo tega reči za dostop žensk do znanstvene kariere. Čeprav sta bila v Sloveniji leta 2010 spola na podiplomskem študiju številčno skoraj izenačena (delež žensk 51%) in je delež žensk ob prejemu doktorskega naziva še 46%, se delež raziskovalk z doktoratom zniža na 31%, delež žensk na najvišjih raziskovalnih položajih, kot je na primer status redne profesorice, pa na skromnih 20% (Evropska komisija 2013a). Takšen škarjasti diagram ne ponazarja le stanja v Sloveniji, temveč tudi v celotni Evropi, kjer velja za povprečje 27 držav EU leta 2010, da je delež podiplomskih študentk 46%, delež doktoric 44%, delež raziskovalk z doktoratom 37% in delež raziskovalk na najvišjih položajih 20% (Evropska komisija 2013a). V primerjavi s povprečjem 27 držav EU leta 2010, ko je delež žensk v odborih, ki imajo vpliv na razdeljevanje finančnih sredstev za raziskave, enak 36%, je ta delež v Sloveniji le 23% (Evropska komisija 2013a). To pomeni, da so znanja in veščine žensk zelo slabo izkoriščene. In čeprav se delež žensk na vseh stopnjah kariere počasi povečuje, so za pospešitev procesa uravnoteženja žensk in moških potrebne ciljno usmerjene politike in spodbude.

Nizko število žensk na položajih odločanja v znanosti in tehnologiji je zanemarjanje in izguba talentov, ki si ju evropske države ne bi smele privoščiti. To vodi tudi k izgubi profesionalnih potencialov mnogih najboljše izobraženih državljanov in v tem primeru posebej državljanek. Neaktivnost pri odpravljanju slabše vključenosti žensk v znanost in tehnologijo je še posebej težko razumeti v širšem okvirju trenutne ekonomske krize, krepitve globalnih tekmecev v Aziji in Latinski Ameriki ter reševanja globalnih izzivov, pred katerimi je Evropa. V tem pogledu ponuja boljša integracija obeh spolov v vse znanstvene in razvojno inovacijske sisteme pomembno primerjalno prednost z vidika krepitve človeških virov.

Aktivna podpora enakosti spolov bo tudi industriji omogočila dostop do širšega spektra človeških virov. Različnost pogledov in izkušenj igra pomembno vlogo pri proizvodnji dobrin in storitev, ki tako bolj ustrezajo potrebam in pričakovanjem družbe, ki je sestavljena iz približno enakega deleža žensk in moških.

Prav tako je to vprašanje odličnosti v znanosti. Z večjo različnostjo pogledov, znanj in izkušenj se bodo odločitve v znanosti izboljšale. Integracija perspektive obeh spolov v raziskovalne teme z večjim vključevanjem žensk v raziskave in inovacije bo izboljšala kakovost, objektivnost in relevantnost znanja, tehnologij in inovacij (Evropska komisija 2013b). Tudi slovenska raziskava je pokazala, da različnost znanj in socialnega kapitala v raziskovalnih skupinah pomembno vpliva na nastajanje novih odličnih idej (Matelič in dr. 2007).

16

Ne nazadnje bo večja udeležba žensk v znanosti in tehnologiji prispevala k socialnemu napredku. Zagotavljanje enakih možnosti žensk in moških je hkrati vprašanje pravičnosti v družbi. Študije kažejo, da so države, ki imajo visoko stopnjo enakosti, tiste, ki so uspešnejše in se uvrščajo višje na lestvicah dobrega počutja, socialne povezanosti in integracije. Med posledice neenakosti pa lahko štejemo brezposelnost, kriminal in slabo zdravstveno stanje (Evropska komisija 2011).

ZGODOVINA POLITIKE ŽENSK V ZNANOSTI NA RAVNI EU

Zgodovina politike žensk v znanosti v EU je dolga že več desetletij. Že od Rimske pogodbe leta 1957 velja načelo, da morajo ženske in moški za enako delo dobiti enako plačilo. Amsterdamska pogodba leta 1999 je zahtevala od držav članic integracijo načela enakosti spolov v vse svoje aktivnosti (ang. *gender mainstreaming*). Lizbonska pogodba leta 2009 pa je okrepila načelo enakosti z njegovo vključitvijo med vrednote in cilje EU ter z integracijo načela enakosti spolov v vse politike EU (Evropska komisija 2010).

Leta 1993 je Evropska komisija podprla študijo o položaju žensk v znanosti v EU, ki je bila usmerjena v ovire, ki jih morajo ženske premostiti pri vstopu oz. napredovanju v znanosti. Po konferenci ZN v Pekingu leta 1995 in ob aktivni podpori Evropskega parlamenta se je Evropska komisija odločila prvič resneje obravnavati vprašanja enakosti obeh spolov v znanosti v 5. Okvirnem programu EU za raziskave in tehnološki razvoj (1999–2002). V okviru tega programa je podprla aktivnosti, ki naj bi povečale sodelovanje žensk v raziskavah.

Agnes Wold in Christine Wennerås sta leta 1997 v znanstveni reviji *Nature* objavili članek »Nepotizem in seksizem v znanstvenem kolegialnem presojanju«, ki je pod vprašaj postavil objektivnost znanstvene presoje. Članek je prvič nedvoumno

pokazal, da znanstveno kolegialno presojanje (ang. *peer review*) ni vedno nepristransko. Ženske morajo denimo objavljati več, da dobijo enako oceno kot njihovi moški kolegi. Članek je sprožil mnogo razprav o odličnosti in ocenjevanju v znanosti.

Leta 1998 je Evropska komisija ustanovila posebno delovno skupino, ki je leto kasneje objavila poročilo o položaju žensk v evropskih raziskovalnih politikah (Evropska komisija 2000). Na podlagi njenih priporočil je komisija novembra 1999 v Helsinkih ustanovila Helsinško skupino o ženskah in znanosti, v kateri ima že od začetka svoje mesto tudi Slovenija. Leta 2001 smo v Sloveniji po zgledu Helsinške skupine ustanovili Komisijo za uveljavitev vloge žensk v znanosti (danes Komisija za ženske v znanosti) kot ekspertno telo ministrstva, pristojnega za znanost. Helsinška skupina, v kateri sodelujejo države članice EU in države s sklenjenim sporazumom za sodelovanje v Okvirnem programu EU, se je s pomočjo statističnih korespondentov najprej lotila razvoja statističnega profila ter harmonizacije statistike in indikatorjev. Helsinška skupina se sestaja dvakrat letno in ena prvih nalog članic in članov je bila priprava posameznih nacionalnih poročil o ženskah v znanosti. Kasneje, leta 2002, je bilo na osnovi teh nacionalnih poročil objavljeno skupno poročilo o nacionalnih politikah o ženskah in znanosti v Evropi, ki je zajelo 30 držav (Evropska komisija 2002).

Na podlagi navedenih aktivnosti je Evropska komisija leta 2001 pripravila akcijski načrt za znanost in družbo, ki je predlagal štiri pobude glede vloge žensk v znanosti, in sicer: (1) ustanovitev evropske platforme znanstvenic, (2) pripravo nabora indikatorjev, ki bi merili položaj žensk v evropskih raziskavah, (3) analizo vloge žensk v znanosti v zasebnem sektorju, in (4) ne najmanj pomembno, analizo položaja znanstvenic v Srednji in Vzhodni Evropi ter na Baltiku, v državah, ki niso sodelovale v poročilu iz leta 2000. Sledeč akcijskemu načrtu je bilo leta 2003 objavljeno poročilo o znanstvenicah v industrijskih raziskavah (Evropska komisija 2003a), kjer je neuravnoteženost v škodo žensk še izrazitejša. V takrat aktualnem 6. okvirnem programu EU so bila rezervirana finančna sredstva za aktivnosti na področju žensk v znanosti, prav tako pa so morali večji projekti 6. okvirnega programa ne glede na svojo tematiko pripraviti akcijski načrt za spodbujanje enakosti spolov.

Kot je predvidel akcijski načrt za znanost in družbo je Evropska komisija leta 2002 ustanovila ekspertno telo ENWISE (ang. *Enlarge Women In Science to the East*) za pripravo analize položaja znanstvenic v Srednji in Vzhodni Evropi ter na Baltiku. V poročilo so vključili tudi Balkan. Poročilo so objavili leta 2004 in predstavlja kolektivni pogled na položaj žensk v znanosti z upoštevanjem nacionalnih razlik, ki so jih ustvarili različni zgodovinski in geopolitični pogoji na tem območju. Iz Slovenije je v ENWISE skupini sodelovala dr. Dunja Mladenič z Instituta Jožef Stefan. Komisija za ženske v znanosti je od začetka sodelovala s skupino ENWISE

in še posebej s slovensko predstavnico dr. Dunjo Mladenić. V okviru tega sodelovanju je nastal slovenski prevod poročila ENWISE z naslovom *Zapravljeni talenti: izza domačih štirih sten pred javnost* (Evropska komisija 2003b). Septembra 2004 je v Talinu v Estoniji potekala valorizacijska konferenca ob objavi poročila ENWISE z aktivno udeležbo Komisije za ženske v znanosti.

Leta 2003 je bila prvič objavljena statistična publikacija *She Figures 2003* kot zbirka ključnih podatkov o sodelovanju žensk v znanstvenem izobraževanju in zaposlitvi. Za usklajeno poročanje in zbiranje podatkov za navedeno objavo je zaslužna skupina nacionalnih statističnih korespondentk in korespondentov, v primeru Slovenije je to kar Statistični urad RS. Publikacija *She Figures* izhaja vsaka tri leta. S tem je bila za sodelujoče države, kot je tudi Slovenija, odprta možnost, da spremljajo indikatorje in sledijo spremembam na področju položaja žensk v znanosti skozi daljše časovno obdobje.

18

Po priporočilu Sveta za konkurenčnost, da naj države članice oblikujejo ambiciozne cilje za vključitev žensk na vodstvene položaje v znanosti, je Evropska komisija leta 2006 ustanovila ekspertno skupino, ki je analizirala trenutno situacijo ter identificirala dobre prakse in učinkovite ukrepe posameznih držav ter jih objavila v poročilu (Evropska komisija 2008a).

Da bi posodobila zbrane podatke iz leta 2002 o integraciji načela enakih možnosti obeh spolov v nacionalnih raziskovalnih politikah, je Evropska komisija naročila novo študijo, ki je bila objavljena leta 2008 z angleškim naslovom *Benchmarking policy measures for gender equality in science* (Evropska komisija 2008b). Izkazalo se je, da je napredek v smeri dejanske enakosti spolov počasen, zato se je Evropska komisija odločila preusmeriti aktivnosti od znanstvenic k raziskovalnim organizacijam, kjer znanstvenice delajo. Prenovitev raziskovalnih organizacij je postal nov cilj.

Nova usmeritev se je odrazila v aktualnem 7. okvirnem programu EU kot intenzivno ozaveščanje tako znanstvene kot splošne javnosti glede stereotipov o ženskah v znanosti in o diskriminaciji, ki obstoja v upravljanju in vodenju raziskav. S tem želi Evropska komisija spodbuditi modernizacijo delovne kulture v raziskovalnih organizacijah. Leta 2009 je bilo objavljeno tudi poročilo o financiranju raziskav (Evropska komisija 2009), ki je pokazalo na prevladujočo vlogo moških pri odločanju o financiranju raziskav in sodelovanju v postopkih vrednotenja. Pokazalo se je, da je treba izboljšati transparentnost postopkov in odgovornost različnih izbirnih teles za podeljevanje finančnih sredstev.

Obžalovanja vredno je, da se v 7. okvirnem programu zaradi zahteve raziskovalne skupnosti po manj birokracije v raziskovalnih projektih ni nadaljevalo s prakso, da morajo večji projekti pripraviti svoj akcijski načrt za spodbujanje enakosti spolov. Namesto tega je Evropska komisija pripravila poseben priročnik, kako integrirati enakost spolov v raziskovalne projekte in raziskovalne teme. V sodelovanju s Helsinško skupino je Komisija za ženske v znanosti tovrstno delavnico marca 2012 gostila v Sloveniji.

Evropska Komisija in države članice bi morale v bližnji prihodnosti okrepiti svoja prizadevanja za enake možnosti znanstvenic in znanstvenikov v raziskovalnih organizacijah in svoje dejavnosti usmeriti k trem ciljem: (1) povečanju števila žensk v znanosti, (2) prenovitvi raziskovalnih organizacij in (3) poglobljanju znanja o vprašanih spolov. S tem ciljem bi morali podpreti ustrezne programe v prihajajočem Okvirnem programu EU – Obzorju 2020. Če se ne bo resno pristopilo k reševanju teh vprašanj, lahko v prihodnosti pride do zmanjšanja relevantnosti raziskovalnih rezultatov za družbo, slabše izrabe priložnosti za inovacije in na trgu, neučinkovitega koriščenja človeškega potenciala v raziskavah in inovacijah ter povečanja družbenega nezaupanja v znanost, kar bi posledično zmanjšalo podporo znanosti in njenim institucijam (Evropska komisija 2011). V tem smislu je Helsinška skupina aprila 2013 prenovila svoj mandat in delovne metode ter se preimenovala v Helsinško skupino o spolih v raziskavah in inovacijah.

ZGODOVINA POLITIKE ŽENSK V ZNANOSTI V SLOVENIJI

Tudi v Sloveniji je zgodovina politike žensk v znanosti dolga že več desetletij. Vprašanje enakih možnosti v znanosti je v Sloveniji najprej sprožil Urad slovenske komisije za UNESCO, ki je jeseni 1994 v okviru Tedna znanosti organiziral okroglo mizo o ženskah v znanosti in raziskovanju. Leta 1996 je financiral prvo večjo raziskavo o položaju žensk v znanosti na slovenskem (Jogan 1998). Na pobudo Urada je leta 1997 UNESCO v program svetovne konference o znanosti vključil tudi temo ženske v znanosti, leto kasneje pa organiziral evropsko regionalno UNESCO konferenco o tej temi.

Široka dejavnost in vključitev Slovenije kot države kandidatke v evropske raziskovalne programe je spodbudila takratno Ministrstvo za znanost in tehnologijo, da je leta 1999 prof. dr. Tamara Lah Turnšek imenovalo za nacionalno koordinatorico za ženske v znanosti. Kot slovenska predstavnica se je vključila v delo takrat ustanovljene Helsinške skupine. Leta 2001 je po njenem zgledu sledila ustanovitev Komisije za uveljavitev vloge žensk v znanosti kot ekspertnega telesa ministrstva, pristojnega za znanost. Komisija je delovala s štiriletnim mandatom in izmenično sta ji predsedovali prof. dr. Tamara Lah Turnšek in prof. dr. Maca Jogan. Po izteku